

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).10
УДК 37.011.3 – 051

*Грибан Г. П.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;*
*Мичка І. В.
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;*
*Гарлінська А. М.,
кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;*
*Солодовник О. В.
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін
Житомирський державний університет імені Івана Франка;*
*Чайка Ю. Ю.,
старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;*
*Пилипчук П. Б.
старший викладач кафедри фізичного виховання, Поліський національний університет
Денисовець А. П.
старший викладач кафедри фізичного виховання, Поліський національний університет*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті показано, що формування комунікативної компетентності учителів фізичної культури є складовою частиною їх професійної підготовки, яка потребує глибоких знань оволодіння українською мовою. Комунікативна компетентність розглядається в літературних джерелах як здібність учителя встановлювати і підтримувати необхідні контакти з учнями, сукупність знань, умінь і навичок у різних ситуаціях спілкування, обсяг знань, мовних і немовних умінь і навичок спілкування, які необхідні в процесі навчання і виховання. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичної культури під час навчання в закладі вищої освіти. Загальний мовленнєвий розвиток учителів фізичної культури відбувається у закладах вищої освіти під час оволодіння професійною діяльністю, самореалізацією у навчанні, досягненні поставленої мети, осмисленні сутності своєї майбутньої професії. Професія майбутнього вчителя фізичної культури чітко орієнтована на комунікативну компетентність, яка передбачає безпосереднє спілкування з учнями, батьками та вчителями. Формування комунікативної компетентності учителя фізичної культури проходить відповідні етапи впродовж його навчання у закладі вищої освіти, професійного навчання до найвищого рівня професіоналізму та педагогічної майстерності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійна діяльність, учитель фізичної культури, здобувач, учень.

Hryban H., Mychka I., Harlinska A., Solodovnyk O., Chayka Y., Pilipchuk P., Denysovets A. Forming communicative competence of the future physical education teachers during the educational process.

The article shows that the formation of the communicative competence of physical education teachers is an integral part of their professional training, which requires deep knowledge of the Ukrainian language. In literary sources, communicative competence is considered as the ability of the teacher to establish and maintain contact with students; a set of knowledge, skills, and abilities in various communicative situations; linguistic, non-linguistic, and communicative skills necessary in the process of education. The purpose of the article is to substantiate the theoretical basis for the communicative competence formation of the future physical education teachers during their study at a higher education institution. At higher education institutions, physical education teachers gain general speech competence in the process of mastering professional activities, self-realization in learning, achieving the goals set, and understanding the essence of their future profession. The

profession of physical education teacher is clearly focused on communicative competence, which involves direct communication with students, their parents, and teachers. The communicative competence formation of the future physical education teachers concerns the teacher's communication with students in real-life educational activities that ensure the development of self-awareness (talents, abilities, activity, motivation, attitude to the external environment, etc.). Among the pedagogical conditions for the formation of communicative competence of students in the process of professional training, we considered normative guidelines for the improvement of pedagogical activity and obtaining new pedagogical knowledge, skills, and abilities in the field of physical culture and sports, including communication; content, forms, methods, pedagogical techniques, and logistics support of the educational process, which are aimed at solving educational problems; natural, social, external, and internal influence upon the physical, moral, and mental development of students, their behavior and education; the means of a systematic increase in the students' motivation for physical culture, healthy lifestyle, and professional activity at the new Ukrainian school. The formation of the communicative competence of the physical education teacher undergoes certain stages during the study at a higher education institution and professional training for the teacher to reach the highest level of professionalism and pedagogical competence.

Keywords: communicative competence, professional activity, physical education teacher, student.

Постановка проблеми. Формування комунікативної компетентності учителів фізичної культури є складовою частиною їх професійної підготовки, яка потребує глибоких знань володіння українською мовою. Загальний мовленнєвий розвиток учителів фізичної культури відбувається у закладах вищої освіти під час оволодіння професійною діяльністю, самореалізацією у навчанні, досягненні поставленої мети, осмисленні сутності своєї майбутньої професії. Професія майбутнього вчителя фізичної культури має чітко орієнтуватися на комунікативну компетентність, яка передбачає безпосереднє спілкування з учнями, батьками та вчителями.

Аналіз літературних джерел. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити декілька підходів до визначення категорії «педагогічне спілкування»: по-перше, це комплекс засобів і методів, що забезпечує реалізацію цілей і завдань виховання і навчання, і визначає характер взаємодії вчителя та учнів [1, 3, 5, 10]; по-друге, професійний різновид процесу спілкування [2, 4 8]; по-третє, головна складова сумісної діяльності вчителя та учнів [6, 7, 9]. Низка авторів розглядає комунікативну компетентність як здібність учителя встановлювати і підтримувати необхідні контакти з учнями; сукупність знань, умінь і навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття і відбиття дійсності в різних ситуаціях спілкування; конгломерат знань, мовних і немовних умінь і навичок спілкування, які передбачаються в ході природної соціалізації, навчання і виховання [2, 4, 5, 7, 8 та ін.].

Складовою професійної діяльності вчителя є педагогічне спілкування, яке розглядається як засіб вирішення навчальних завдань, соціально-педагогічного забезпечення виховного процесу, спосіб організації взаємовідносин між учителем і учнями. Оскільки спілкування розглядається як процес комунікації, то педагогічна комунікація є педагогічним спілкуванням. Тому комунікативну компетентність учителя можна визначити як компетентність у педагогічному спілкуванні [1, 2, 3, 5, 10]. Під комунікативною компетентністю можна розглядати особистісну якість учителя, яка визначається його безпосередньою педагогічною діяльністю, формуванням в процесі розвитку і саморозвитку особистості в цілому (пізнавальна, емоційно-вольова, мотиваційна, ціннісно орієнтаційна). Комунікативна компетентність учителя фізичної культури – це інформованість про мету, завдання, сутність, структуру, засоби, методи й особливості педагогічного спілкування (комунікативні знання); володіння технологією професійної діяльності (комунікативні уміння і навички); індивідуально-психологічні якості фахівця, які забезпечують усвідомлення вчителем важливості педагогічного спілкування під час виконання фізичних вправ, намагання постійно удосконалювати комунікативні якості педагогічної діяльності (комунікативна спрямованість), орієнтація на особистість учня, як на головну цінність (гуманістична позиція), а також здібність до нестандартного, творчого рішення комунікативних знань, які виникають у процесі спілкування з учнями (комунікативна креативність) [2, 4, 5, 6, 7, 10 та ін.].

Під час формування комунікативної компетентності слід опиратися на такі категорії як зміст мовлення (новизна, актуальність, конкретність, цільова спрямованість), структура мовлення (тривалість звучання, використання термінів, знання термінології), комунікативна вправність (інформативність, правильність, логічність, точність, чистота, доречність, виразність), звукове оформлення (морфологічний та синтаксичний аспекти), практична спрямованість (акцентування на потрібній інформації, переконливість, ясність викладу), імідж майбутнього вчителя фізичної культури як представника еліти сучасного суспільства (професіоналізм, ставлення до учнів, колег, ерудованість, емоційність, стиль мовлення) [2].

Удосконалення комунікативної компетентності учителів відбувається через формування в них знань про основні складові педагогічного спілкування. Складовими компонентами мовних здібностей учителя фізичної культури можна визначити: різноманітний репертуар мовних засобів, хорошу вербальну пам'ять, уміння орієнтувати мову на вирішення комунікативних завдань діалогового спрямування, високий рівень передбачення подій [2, 5, 7 та ін.]. Саме мовні засоби є основними під час вирішення комунікативних завдань.

Аналіз літературних джерел дає підстави констатувати, що вивчення питань формування комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичної культури нової української школи потребує вивчення і удосконалення.

Мета статті – полягає в обґрунтуванні теоретичних основ формування комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичної культури під час навчання в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів фізичної культури розглядається нами як сукупність заходів, реалізація яких забезпечує спілкування вчителя з учнями в реальній освітній діяльності. Тобто сукупності умов, які забезпечують розвиток самосвідомості як зовнішніми так і внутрішніми чинниками, які проявляє здобувач (задатки, здібності, активність, мотивація, відношення до

зовнішнього оточення тощо).

До педагогічних умов формування комунікативної компетентності здобувачів у процесі професійної підготовки нами віднесені: нормативні орієнтири на удосконалення педагогічної діяльності та отримання нових педагогічних знань, умінь і навичок у сфері фізичної культури і спорту, в тому числі і комунікації; зміст, форми, методи, педагогічні прийоми, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, які спрямовані на вирішення освітніх завдань; природні, соціальні, зовнішні і внутрішні впливи, що діють на фізичний, моральний, психічний розвиток учнів, їх поведінку, фізичне вдосконалення, виховання та навчання; засоби систематичного підвищення мотивації здобувачів до фізичної культури, здорового способу життя та активного проведення дозвілля; посилення здоров'язбережувальної компоненти під час підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у закладах вищої освіти до професійної діяльності в новій українській школі.

При обґрунтування педагогічних умов, котрі сприяють формуванню комунікативних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури, нами враховані: соціальне замовлення – формування учителя фізичної культури, здатного до виконання вимог, які пред'являються до його професії; вимоги освітньо-професійних програм щодо формування компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури; вимоги до професійних знань, умінь і навичок, що необхідні для організації професійно-педагогічної та комунікативної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах; вимоги педагогічної комунікативної діяльності вчителя з учнями.

Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури потребує від здобувача вищої освіти ціннісного ставлення до своєї професійної діяльності та формування комунікації як одного із засобів педагогічної праці; широке використання діалогічних форм і методів роботи, системи комунікативних ситуаційних задач, соціально-психологічного тренінгу, що сприяють формуванню комунікативних умінь при вивченні обов'язкових освітніх компонент навчальної програми. При цьому слід враховувати, що якість мовного спілкування вчителя з учнями залежить від рівня культури спілкування, знань спеціальної термінології, граматичних правил вірно виражати свої думки тощо.

До складу професійної комунікативної компетентності вчителя фізичної культури нами віднесено: комунікативні знання, уміння і навички; комунікативну спрямованість; гуманістичне спілкування; комунікативну креативність, які забезпечують ефективне педагогічне спілкування. Для підвищення рівня професійної компетентності вчителя фізичної культури важливе місце займає вдосконалення комунікативної компетентності. Оцінювання рівнів комунікативної компетентності вчителів фізичної культури показало, що на якість спілкування вчителя з учнями суттєво впливає досвід і стаж роботи за спеціальністю (табл. 1). Серед вчителів, у яких стаж роботи не більше п'яти років, лише 18,7 % мають високий рівень комунікативної компетентності, серед вчителів зі стажем до 10 років таких виявлено 26,6 %, а з досвідом роботи понад 10 років – 36,4 %. Майже така ж тенденція спостерігається і в учителів-жінок, відповідно 23,1; 25,0; 29,2 %. Низький рівень комунікативної компетентності виявлено у чоловіків з досвідом роботи понад 10 лише 9,1 %, що є найкращим показником у даній вибірці дослідження.

Таблиця 1

Рівні комунікативної компетентності вчителів фізичної культури (n = 99 чол., 78 – жін.; %)

Рівні комунікативної компетентності	Стать	Стаж роботи		
		До 5 років (n=32 чол., 26 жін.)	До 10 років (n=34 чол., 28 жін.)	Понад 10 років (n=33 чол., 24 жін.)
Високий	чол.	18,7	26,6	36,4
	жін.	23,1	25,0	29,2
Середній	чол.	48,3	50,0	54,5
	жін.	42,3	57,1	54,1
Низький	чол.	37,5	23,4	9,1
	жін.	34,6	17,9	16,7

Вчителі з низьким рівнем комунікативної компетентності в основному орієнтовані на вирішення дидактичних завдань і не забезпечують достатнього розвитку учнів. Педагогічне спілкування в більшій мірі є формою керівництва і управління учнями, а співробітництво вчителів і учнів майже відсутнє. Характерними їх рисами при проведенні уроків є: монологізм, дистантність у спілкуванні з учнями, наявність конфліктів. Комунікативні уміння не достатньо сформовані, словарний запас обмежений, комунікативні завдання вирішуються одноманітно. Вчителі не готові до швидкої і частій зміни власної позиції у відповідності до ситуацій, які відбуваються під час уроку. Процес спілкування вчителів з учнями обмежений і не викликає задоволення з двох сторін. Вчителі з середнім рівнем комунікативної компетентності спрямовують педагогічну комунікацію на створення умов для розвитку і саморозвитку особистості кожного учня, але діють недостатньо ефективно і досягають позитивних результатів лише з частиною учнів. Сумісна діяльність вчителів та учнів є узгодженою, але не дає можливості учням формувати партнерство, здійснювати вибір засобів виконання завдань чи проявляти творчість. Взаємовідносини вчителів з учнями включають лише окремі елементи співробітництва, уміння встановлювати і підтримувати процес комунікації розвинуті на належному рівні. У більшості випадків вчителі і учні задоволені педагогічним спілкуванням. Вчителі з високим рівнем комунікативної компетентності в процесі педагогічного спілкування створюють належні умови як для вирішення конкретних дидактичних завдань, так і для розвитку учнів. Взаємодія вчителів і учнів являє собою узгоджену діяльність (планування, організація, виконання, контроль і оцінка результатів, корекція). Співробітництво учнів і вчителів забезпечується спілкуванням діалогом, з перевагою демократичного партнерства, взаємною зацікавленістю і доброзичливістю. Педагогічна комунікація

реалізується сформованими комунікативними уміннями, а комунікативні завдання вирішуються ефективно і творчо, вчителі і учні задоволені педагогічним спілкуванням між собою. Рівень комунікативної компетентності залежить також від набутих знань умінь і навиків професійної діяльності здобутих здобувачем під час навчання у закладі вищої освіти. Тому комунікативна компетентність майбутніх вчителів фізичної культури проявляється у всіх професійних та життєвих ситуаціях. Комунікативна діяльність вчителів спрямована на встановлення стосунків із учнями, батьками та колегами. Конкретизоване педагогічне спілкування під час проведення уроку є процесом вирішення вчителями багатьох як комунікативних завдань, так і розвивальних завдань.

Висновки. Формування комунікативної компетентності учителя фізичної культури проходить відповідні етапи впродовж його навчання у закладі вищої освіти, професійного навчання до найвищого рівня професіоналізму та педагогічної майстерності. Комунікативна компетентність – це уміння адекватно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи при цьому як мову, так міміку, жести, рухи та інтонаційні засоби виразності мовлення. **Перспективи подальших досліджень** спрямовані на створення нових педагогічних технологій комунікації майбутніх учителів.

Література

1. Васьков Ю. В. Комунікативна компетентність учителя. Теорія та методика фізичного виховання. 2006. № 1. С. 45.
2. Васьков Ю.В. Комунікативна компетентність учителя фізичної культури як одна з умов якості організації навчально-виховного процесу на уроках. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012. № 2, С. 21–24.
3. Кондрацька Г.Д. Методологічні основи формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах освіти. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. За ред. О.В. Тимошенка. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 5 К (86) 17. С. 159–162.
4. Конох А.П. Професійна педагогічна компетентність майбутніх фахівців фізичної культури і туризму. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. 2014. 1(12). С. 180–183.
5. Прищак М.Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2010. № 2 С. 5–8.
6. Самсутіна Н.М. Професійна компетентність як показник якості фахової освіти майбутнього вчителя фізичної культури. Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2008. № 4. С. 207–210.
7. Самсутіна Н.М. Структурні компоненти функціонально-професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури. Наукові записки : [зб. наук. статей]. Міністерство освіти і науки України; НПУ ім. М.П. Драгоманова. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. LXXXIV (84). С. 196–203.
8. Сушенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : [монографія]. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2003. 442 с.
9. Тимошенко О.В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. К., 2009. 38 с.
10. Хоменко І.М., Глазирін, І.Д. Спортивна термінологія – основа професійного мовлення фахівця з фізичної культури. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2008. № 7. С. 143–145.

References

1. Vaskov Yu. V. Communicativa competentia docentis. Theoria et methodi educationis physicae. 2006. 1. P. 45.
2. Vaskov Yu.V. Competentia communicativa physicae educationis doctoris tamquam una condicionum pro qualitate dispositionis processus paedagogici in schola. Pedagogia, psychologia et medicinales ac biologicae quaestiones physicae educationis et ludicrae. 2012. 2, pp. 21-24.
3. Kondratska GD Foundationes methodologicae formationis orationis professionalis in cultura futurorum adhibentur in educatione physica in altioribus institutionibus educationis. Diarium scientificum a NPU nuncupatum M.P. Dragomanova: coll. Scientia. lavabit. Nam ut. O.V. Tymoshenko. Kyiv: MPU Publishing House. Dragomanova, 2017. Vip. 5 K (86) 17. pp. 159-162.
4. Konoh AP Professio paedagogica competentia specialium futurorum in cultura corporis et voluptuaria similesve. Bulletin Scientifica Civitatis Melitopolae Universitatis Pedagogicae. 2014. 1 (12). Pp.
5. Prischak MD Communicatio, communicatio, communicativeness: analysis categorica. Nomenclator Vinnytsia instituti Polytechnici. 2010. §2P.58.
6. Samsutina NM Competentia professionalis ut indicator qualis est educatio professionalis futurae physicae educationis magistri. Coll. Scientia. opera civitatis Berdyansk. ped. University (Pedagogical Sciences). Berdyansk: BSPU, 2008. 4. С. 207-210.
7. Samsutina NM Artificia structurae functionis et professionalis competentiae futurae physicae educationis doctores sunt. Notae scientificae: [col. Scientia. capitula]. Ministerium Educationis et Scientiae Ucrainae; eos npu. M.P. dragomanova. K.: NPU nomine MP Drahomanov, 2009. Part. LXXXIV (84). Pp.
8. Sushchenko LP Exercitatio professionalis futurorum specialium in physica educatione et ludis (species theoricae et methodologicae): [monographum]. Zaporozhye: Zaporozhye State University, 2003. 442 p.
9. Tymoshenko OV Theoretica et methodologica principia optimization of professionalis institutionis physicae educationis magistri in altioribus institutionibus educationis: author's ref. dis. ad scientiam. gradum doctoris ped. Scientia. K., 2009. 38 p.
10. Khomenko IM, Glazirin, ID Terminologia ludis est fundamentum sermonis professionalis specialist in physica cultura. Pedagogia, psychologia et medicinales ac biologicae quaestiones physicae educationis et ludicrae. 2008. 7. S. 143-145.